

pituje (dis)kontinuitet hrvatskog romana od socijalnog realizma (Barković, Dončević) preko egzistencijalističke proze Šegedinove i Novakove, *krugovaša* (i njihova "klapskog" duha) do suvremene književnosti i odnosa (post)moderne (i milenijske kulture) i *bildunga*, odnosno onoga što je od tako koherentno zamišljenog koncepta "ostalo" u dvadeset i prvom stoljeću.

Svakako, riječ je o monografiji koja je vrijedna pozornosti ne samo strukovnjaka (i stručnjaka) već i studenata književnosti i kulture te svih onih kulturnim temama sklonih čitatelja koji još uvijek rade na vlastitoj pedagoškoj komponenti suvremenog posthumanističkog, a sve više i posthumanog etičkog upisivanja u današnje hegemonijske okvire, nacionalne i šire zamišljene. Ili se tim

hegemonijama filološkim argumentima opiru. U tom je smislu upravo "pogled izvana" dopunska vrijednost koju ova knjiga nudi. Neovisnost perspektive istraživača o mogućim implikacijama lokalno verificirane ideološke uvrštenosti otvara autorskoj instanci mogućnost ne samo da neke probleme sagleda nešto drugačije od vernakularnog tijeka uspostave kanona već da također, makar i neizravno, doprinese razrješavanju nekih teško rješivih književnopovijesnih pitanja. Upravo u tom smislu vjerujem da će knjiga postati neizostavan priručnik na odsjecima kroatistike i južne slavistike te da će biti u popisima literature svih onih studenata koji će se ozbiljno baviti hrvatskom književnošću posljednjih dvaju stoljeća.

Boris Škvorc

ŠTO JE AUTOR U NOVIJOJ HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI?¹

Marina Protrka Štimec, *Politike autorstva. Kanon, zajednica i pamćenje u novijoj hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 2019. 238 str.

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom "Književne revolucije" (IP-2018-01-7020) i Projektom razvoja karijera mladih istraživača – izobrazba novih doktora znanosti (DOK-09-2018).

Sudeći po burnoj dvadesetostoljetnoj književnoteorijskoj raspravi u čijem se središtu našao problem autorstva, kojoj su tempo i ton krajem 1960-ih odredili Roland Barthes i Michel Foucault, autor je dugo i opravdano zahtijevao istančanu književnoznanstvenu i čitateljsku pozornost, koja mu je u čitanjima raznorodnih provenijencija i namjera nerijetko bivala uskraćena. S knjigom *Politike autorstva. Kanon, zajednica i pamćenje u novijoj hrvatskoj književnosti* Marine Protrka Štimec, izvanredne profesorice na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, objavljenom 2019. godine u Biblioteci L Zavoda za znanost o književnosti, u domaćoj je književnoj znanosti, napose onim njezinim odvjetcima zaokupljenim

hrvatskom književnošću, autor napokon dobio zasluženu teorijsku, metodološku i interpretativnu pažnju. Da dinamiku književne recepcije koja uvijek privremeno određuje predznak političkih dimenzija književnih tekstova i autorskih opusa na osobit način možemo pratiti kroz prizmu književnopovijesno promjenjivih predodžbi o autoru i autorstvu, Protrka Štimec u ovoj je knjizi pokazala istraživanjem novije hrvatske književnosti, nudeći čitateljima nov pogled na izabrani književni korpus, a stručnoj publici vrijedan teorijsko-metodološki temelj i poticaj daljnjim istraživanjima. Odabranim književnim djelima i opusima, među kojima se ističu oni koji su odavno ili odnedavno postali sastavnim dijelom lektire na različitim obrazovnim razinama – od osnovne do akademske – te su stoga raznolikim tragovima urezani u stručno i šire čitateljsko pamćenje, Protrka Štimec pristupa s fokusom na mehanizmima proizvodnje autorstva i njegovim funkcijama u zajednici i širem književnopovijesnom kontekstu hrvatske književnosti 19. i 20. stoljeća. Kritički razmatrajući recepcijske momente unutar kojih autori(ce) "svoj status mogu zahvaliti upravo prikladnosti, 'uporabljivosti' njihovih tekstova i njihova habitusa u kontinuitetu stilskih razdoblja, smjene generacija, političkih sustava i državnih uređenja" (11), mnogoglasje "uznemirujućih, praznih, neusustavljivih aspekata teksta" (11) koje oslušujemo izašavši iz naslijeđenih obrazaca ovdje je postavljeno naspram previđenih konceptualizacija zajednice iz perspektive autor(ica) *male* književnosti, koji u doba višestrukih kriza koje su zahvatile kako sveučilište i humanistiku tako i funkcije kanona i kulture pozivaju na nova čitanja. Sukladno tome, želja "da se autori izmaknu šablonskim okvirima i uklope u one u kojima su i danas, zahvaljujući svojim tekstovima

i našoj sposobnosti da ih čitamo, živi i nužni živima" (12) neprestano izvire između redaka ove knjige preispisujući prostorno-vremenske slojeve zajedničkog književnog pamćenja.

Knjiga je podijeljena na tri tematska poglavlja među kojima prvo, naslovljeno *Autorstvo – sekularno i sveto*, na razdjelnici na kojoj se formirao moderni pojam autora razmatra relacije rasprave o kanonu koja je obilježila književnu teoriju druge polovice 20. stoljeća te simultane interdisciplinarnе redefinicije koncepta zajednice, čije je pozadinske pretpostavke, analogno Bürgerovoj teoriji avangarde,² suvremena kriza dovela u pitanje. Shvaćajući književna razdoblja, stilove i autorske profile u svjetlu istaknutih teorijskih rasprava "kao refleks uobličavanja i razumijevanja zajednice, kao i složene interakcije umjetničkog i društvenog prostora" (23) kojima su osobite doprinose u hrvatskoj književnosti 19. i početka 20. stoljeća dali Ivan Mažuranić, August Šenoa, Antun Gustav Matoš i Miroslav Krleža, a posljednjih desetljeća prvenstveno autorice i autori zaokupljeni temom egzila, nakon književnopovijesnog presjeka u ovom poglavlju Protrka Štimec donosi čitanja oglednih djela novije hrvatske književnosti u čijoj su se recepciji na osobit način manifestirale težnje i prijepori o uspostavi i (raz)gradnji međusobno povezanih koncepcija zajednice i književnog kanona. Iz kompleksa proizvodnje (povijesti) hrvatske književnosti kao dijela preporodnih političkih i društvenih strujanja, u kojemu je upravo autor postao utjelovljenjem *slavne prošlosti*, autorica izdvaja proces kanonizacije Ivana Gundulića koji tijekom 19. stoljeća

² Usp. Bürger, Peter. 2007. *Teorija avangarde*. Prev. Nataša Medved. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.

nizom komemorativnih ceremonija dobiva status *sekularnog sveca*, te analogne komemorativne utvrde očinstva hrvatske književnosti početkom 20. stoljeća – pomakom stotinu godina unatrag, do Marka Marulića. Iako *otac* postaje "*exemplum* kojom upotrebljiva prošlost motivira suvremenost" (38), autorica pomnom analizom protokola i pratećih tekstova pokazuje kako iz performativnosti takvih događaja proizlaze proturječni učinci, ovisni o kulturnom i političkom kontekstu upriličenja, a najzad i otpor ili – Ujevićevom riječju – *oproštaj* mlade pjesničke generacije. Potonja postaje poprištem formacije novih autorskih figura, među kojima Protrka Štimec ističe Antuna Gustava Matoša kao autora s kojim je u književnokritičkim i historiografskim predodžbama naša književnost *ubvatala korak* s europskom kulturom (52), a književnoznanstvena recepcija ovjerila vlastite pretpostavke pišćevom biografijom i političkom pozicijom, utemeljene na implicitnoj opreci estetskog ili književnog i zbiljskog ili izvanknjiževnog i pripadnih im žanrovskih odabira koja političke dimenzije, odnosno "transformativni potencijal estetskog" (54) ostavlja postrani. Upravo naglasak na funkciji autora, tvrdi Protrka Štimec, omogućuje nam novo čitanje pretpostavljenih rascjepa unutar Matoševa opusa, pri čemu autorica kroz prizmu bodlerovske figure *flaneura* povezuje osamu i gomilu, prolazno i vječno, novo i staro, nazirući "neuglačanu i nimalo homogenu sliku kanonskog autora" (65). Da se u modernističkom sukobu očeva i sinova tjeskoba spisateljica manifestira na osobite i nepredvidljive načine, pokazuje nadalje istaknuti opus Ivane Brlić-Mažuranić, koji je Matoševa pohvala s jedne strane afirmirala, a s druge zatvorila u patrijarhalnoj kulturi prihvatljiv *rezervat* dječje književnosti, zaglušujući subverzivne

interpretativne mogućnosti. Polazeći od studije o ženskom autorstvu koju supotpisuju Gilbert i Gubar,³ Protrka Štimec upućuje na autoričine dvoglasne, palimpsestne strategije pisanja koje neprestano izmiče *dužnostima ženskim* te stoga i pretpostavkama dosadašnjih čitanja, zahtijevajući od čitatelja obuhvaćanje "medusobno nesumjerljivih oblika i značenja" (79). Razmotrenim *očinskim* i *majčinskim* autorskim figurama na kraju poglavlja autorica dodaje i kritičku analizu nacionalnih i jugoslavenskih kolektivnih imaginarija o Vladimiru Nazoru – još jedne u nizu binarnih logika koje su nastojale disciplinirati nepripitomljive dijelove autorova opusa kao ponovljeni izraz "potrebe da se ponudi cjelovita, koherentna i homogena slika autora" (84).

U drugom poglavlju – *Etika i politika post/modernog teksta* – fokus se s analize književne, kritičke i historiografske proizvodnje autorskih figura premješta na interpretaciju etičkih i političkih implikacija književnih tekstova koje su nerijetko promakle prije problematiziranim obrascima tumačenja – napose povijesnom, žanrovskom, spolnom i mimetičkom. Na interpretativne mogućnosti izvan granica povijesnih okolnosti autorica ukazuje u čitanju Mažuranićeva spjeva *Smrt Smail-age Čengića*, gdje nasuprot povijesnoj temi postavlja strategije njezine univerzalizacije te suvremene nazore o napretku, slobodi i jednakosti, komplementarne autorovoj publicističkoj i javnoj djelatnosti. Nadalje, prije apostrofiranoj odrednici dječje književnosti Protrka Štimec u pristupu *Pričama*

³ Usp. Gilbert, Sandra M. i Susan Gubar. 1979. *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. New Haven/London: Yale University Press.

iz *davnine* Ivane Brlić-Mažuranić dodaje i usmenoknjiževne utjecaje. U *Pričama* prepoznaje dihotomiji i genologiji mita suprotstavljene aspekte *deontološke etike srca* i autonomne ideje dobra te strukturne i idejne otklone od usmene bajke, koje Brlić-Mažuranić dijeli s drugim modernističkim predstavnicima žanra. Paralelnim čitanjem ostatka autoričina književnog opusa Protrka Štimec takvo shvaćanje etičkog i dobra određuje kao determinantu koja se ostvaruje u motivaciji likova i zapleta njezinih proza, u kojima "djelatna snaga koja preobražava svijet gotovo uvijek pripada ženama" (119). Problemizirajući stvarnost kao sljedeći kalup u koji su tumačenja tradicionalno nastojala smjestiti književni tekst, čitanje Marinkovićeva *Kiklopa* fokusirano je na strah koji motivira transgresiju subjekta s onu stranu izrecivog i ljudskog, izvrnuti "krajnji doseg ranije autorski kodificiranog modernog muškog subjektiviteta" (133). U Marinkovića naglašen aspekt tjelesnosti autorica u ostatku poglavlja nadalje razvija čitanjem dviju drama – *Predstave Hamleta u selu Mrduša* Donja Ive Brešana i *Ljudi od voska* Mate Matišića – fokusiranim na strategije kojima propituju djelotvornost i političke učinke kazališta u zajednici. Dok Brešanova groteskna varijacija ostavlja ulogu vjerodostojnog svjedoka ispražnjenom kako bi na njezino mjesto uputila gledatelja i apelirala na njegov udio u zajednici, Matišićeva predstava strateški uvodi elemente pučke kulture i konvencije pučkog teatra u relacije izvedbe i zajednice te autorefleksiju o transformativnim mogućnostima kazališta. No, ističe autorica, "iako autotematizacija rastvara okolnosti i granice ispričanog, ona ne opovrgava, već naglašava odgovornost i dosege priče" (155). Štoviše, umnožavanje instanci i propusnost u izvedbenom *okviru* ukazuju na kontingenciju i etički ulog inter-

pretativnih uokvirivanja, točaka gledišta i književnog pamćenja.

Pod naslovom "*Kineskim zidom odvojeni*" – *orijentalizam i politike identiteta* posljednje poglavlje u knjizi otvara se čitanjima dvaju romana koji su također bili povodom književnih nesporazuma te završava raspravom o radikalnoj pedagogiji u nastavi književnosti kojom – nakon niza interpretacija književnih tekstova i kritičkih analiza njihove književnoznanstvene recepcije – dobivamo osviješten uvid u pitanja koja su otvorila ovu u isti mah teorijski i analitički heterogenu te metodološki i problemski cjelovitu studiju. Na tragu dosadašnjih analiza, Desničin roman *Zimsko ljetovanje* ovdje je najprije razmotren u recepcijskom rascjepu između referencijalnosti i modernizma, koji se u čitanju propituje i nadilazi analizom narativnih strategija koje ukazuju na mehanizme konstrukcije kulturalnih opreka i kolektivnih identiteta, prateći "ironijski autorski odgovor na bilo kakvu mogućnost univerzalizacije razlika i legitimiranja hijerarhija na kojima počivaju" (173), prostorno i vremenski dalekosežniji od koordinata u koje je radnja postavljena, a stoga i potencijalno upućen suvremenim *kineskim zidovima*. Oprečne perspektive – od povijesne, sociološke i psihološke do orijentalističke i emancipacijske – obilježile su i recepciju *Travničke bronike* Ive Andrića, romana čiju autorsku strategiju Protrka Štimec opisuje kao obrnuto proporcionalnu orijentalizmu: "negativne predodžbe određenog prostora on [autor, op. a.] premješta na egzistencijalnu razinu, pokazujući kako su i zlo, kao i bolest, ali i kao ljubav i prijateljstvo – jedan od oblika ljudske kondicioniranosti" (188). Tekst je pritom upregnut u temeljnu preraspodjelu vidljivog i nevidljivog, usmjerenu prema "točkama propadanja ili uzurpacije pretpostavljenoga zapadnjačkog

cogita" (190), poput vrača raspoznajući otrovne i ljekovite učinke riječi. Da je zadaća čitanja osloboditi tekst raznorodnih nametnutih granica i usmjeriti ga k obuhvatnijem promišljanju zajednice, jedna je od premisa radikalne pedagogije, o čijoj ulozi u nastavi književnosti Protrka Štimec raspravlja u završnom prilogu knjige, vraćajući se polazišnom problemu autorskog udjela u složenim odnosima književnosti, zajednice i pamćenja. Naslijede kritičke teorije, pristup književnosti i kulturi kao poprištima otpora te kritičke analize rodni, postkolonijalnih i kulturalnih studija, ako su i dijelom akademskih kurikulumata, tek trebaju postati ključnim poticajima da se čitanje književnosti u slijedu obrazovnih razina izmakne *šablonskim* obrascima i poveže "s vlastitim sada i ovdje" (200), pri čemu je kritički pogled na autora i autorstvo jedno od mogućih polazišta takve zadaće.

Imajući u vidu intrigantan predmet, teorijsku utemeljenost i složenost, metodološku preciznost te problemsku i analitičku širinu studije, *Politike autorstva* u cjelini donose promišljenu i poticajnu analizu jednog od središnjih pojmova suvremene književne teorije

koji je tijekom višedesetljetnih rasprava nerijetko izazivao kontroverze unutar i onkraj disciplinarnog polja, a pritom odabranim književnim predlošcima autorica aktualizira i redefinira korpus novije i suvremene hrvatske književnosti. Čitajući studiju u dijelovima ili u cjelini, linearno ili kakvim alternativnim slijedom, stručna i šira publika u njoj će pronaći lucidne interpretacije kanonskih opusa koji, autoričinim riječima, "služe kao ogledna mjesta, točke prepoznavanja književnopovijesnih, kulturnih i političkih procesa" (9), te stoga imaju značajan udio u književnom pamćenju zajednice, dok će budućim istraživačima srodnih tema pružiti dragocjene smjernice za istraživanje autorstva u književnim tekstovima i znanosti o književnosti. Zato svakog *neustrašivog* čitatelja koji će, potaknut ovom knjigom, poželjeti svoje *dužnosti čitateljske* osloboditi *šablonskih okvira* podsjećamo "da treba svojim željama tek mali prolaz naći, a one će si od njega stvoriti dveri širom otvorene, i tebe će samoga provesti šetnjom u svoje omiljele poljane" (Brlić-Mažuranić 2013: 141).⁴

Mirela Dakić

⁴ Brlić-Mažuranić, Ivana. 2013. "Autobiografija". U: *Članci*. Ur. Marina Protrka Štimec. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod: 127–146.